

הרה"ג יעקב אריאל

השבת והשמיטה – תוכן יהודי למדינה¹

א. מועדי הארץ

המתבונן בתוכנם העמוק של המועדים, ימצא בהם שילוב של חגי טבע וחקלאות עם ערכים מוסריים והיסטוריים. אביב הטבע ואביב האומה באים צמודים זה לזה. התפילה לטל – שיביא ל"שנה טובה ומעוטרת, פרי הארץ לגאון ולתפארת" – כרוכה בבקשה ל"עיר כסוכה נותרת, שימה בידך עטרת"². חג הקציר עם חג מתן תורה, חג האסיף עם ענני הכבוד, שאיבת המים עם שאיבת רוח הקודש – כל אלו חברו יחדיו בהזדמנות של עלייה חגיגית לרגל לעיר הקודש והמקדש לשם עלייה רוחנית ותרבותית של העם. צירוף מיוחד במינו של חומר ורוח, מייחד את מועדי ישראל מחגיהם של אומות העולם. אין מועדינו משמשים לקרנבלים של הוללות ושכרות ומתן פורקן ליצרים אפלים וגסים. כאלו היו חגיהם החקלאיים של הגויים, שביטאו בהם את סיומה של עונה חקלאית מוצלחת או את ראשיתה של עונה חדשה מבשרת טובות. מועדינו שלנו, לעומת זאת, שימשו מנוף לעלייה רוחנית ומוסרית.

ואכן, בארצות רבות עדים אנו לטיפוס של חקלאי גס ומגושם, אנאלפביתי, שמעגל חייו סובב סביב ציר אחד חד-גוני: אכילה גסה – עבודה מפרכת – אכילה... וחוזר חלילה. חולמי התחייה הלאומית החדשה בארץ חלמו על טיפוס של חקלאי עברי חדש, השונה במהותו מהטיפוס של החקלאי הרוסי ושל הפלח הערבי. אולם הם ניפצו את חלומם במו ידיהם, ברצותם לבסס תרבות חקלאית חדשה המנותקת מהמורשת הרוחנית העשירה של האומה, ולהעמידה על יסודות חומרניים בלבד.

1. המאמר 'לקראת שנה של שבת' נדפס ב"אהלי שדה", מכון התורה והארץ, תש"ס. בעריכה מחודשת.
2. מתוך הפיוט בתפילת נטל, הנאמר במוסף יום טוב ראשון של פסח.

תורתנו הקיפה את החקלאי בארץ ישראל במערכת מצוות גדולה ומסועפת, שתפקידה הוא לשמור על רוחו של עובד האדמה לבל תתנוון בעבודתו הקשה והמפרכת. היא מאלצת אותו לחשוב, תוך כדי עבודתו, על שאלות הלכתיות המתעוררות לרוב. כתוצאה מכך, מחייבת היא יצירת קשר חי, הדוק ויומיומי, עם לומדי התורה, לשם קבלת עצה והדרכה בפתרון הבעיות ההלכתיות. וכן התורה מאלצת את לומדיה לשמור על קשר חי עם המציאות הארצית, לבל יהיה לימוד התורה מופשט ומנותק מחיי המעשה. כך נוצרה ההרמוניה המופלאה של **תורה ועבודה**, הלכה ומציאות, ונמצא הכול משולב בשלביו של סולם אחד המוצב ארצה, וראשו מגיע השמימה.

ב. אורה של השבת

ראש לכל המועדים הוא השבת. השבת היא מרכז חיי השבוע כולו, שאליה הם שואפים וממנה הם נמשכים. על כן נקרא השבוע כולו בשם: **שבת**. אוירתה המרוממת ונשמתה היתירה מעלות ומקדשות את ששת ימי החולין. בלעדיה לא היה קיום לחיי הרוח שלנו. השבת היא בבחינת מרכז הכובד, שאלמלא השבת היו כל חיינו חד-גוניים, אפורים וחילוניים, כשהם מעורטלים מכל קדושה, נטולי חגיגות ותוכן רוחני נעלה. כמה אומללים הם אותם האנשים שאיבדו את מתנת השבת, ועמה – את כל צלמם היהודי.

המסגרת שייחדה את השבת ליום קדושה ומנוחה ואפשרה לה להעניק לנו את השפע הרוחני והחגיגי שהיא מעניקה לנו – היא השמירה המדוקדקת על הלכות שבת, על כל פרטי פרטיהן. דווקא החומרות והסייגים, שהוסיפו חז"ל על ל"ט מלאכות השבת, הם שנתנו לשבת את צביונה. איסורי משא ומתן, מקח וממכר, מוקצה ועוד – משחררים אותנו מטרדות החולין המרובות. אכן מה אומלל האדם הנאלץ להיות זמין גם בשבת לשיחה טלפונית, לפקס, לביפר, לאינטרנט ולשאר אמצעי התקשורת. כמה הייתה אומללה האישה היהודיה אילו הותר לה "רק" ללחוץ על הכפתור של מכונת הכביסה בשבת.³

ג. השבת והשמיטה

כשֶׁבֶת בין הימים – כן השמיטה בין השנים. אף השמיטה חייבת לתת משמעות רוחנית מיוחדת לכל שש שנות המעשה. בעוד השבת מבטאת את

3. ליתר המחשה נתאר לעצמנו שבת בשבוע חורפי, בו ירד הגשם כל השבוע, ורק לכבוד שבת התפזרו העננים ונתגלה הרקיע הכחול, ובו שמש בהירה וחמימה והטבע כולו רחוך ונקי, והזדמנות נדירה זו מוחמצת, ואינה מנוצלת לשם תליית כבסים בשמש...

הקשר שבין ישראל למורשתו הרוחנית, בין ישראל **וא-להיו**, בורא כל היצורים בשישה ימים, מבטאת השמיטה, בין היתר, גם את הקשר שבין ישראל ובין **אדמתו**. שנה זו היא שבת לאדם ושבת לארץ, ודווקא בשביתה זו מתהדק הקשר שבין העובד ובין אדמתו. הא כיצד? לא הרי יחסה של אומתנו לארצה כיחסה של כל אומה ולשון לארצה. הקשר הרגיל שבין האדם ואומתו הוא קשר אינטרסנטי וכלכלי; כי האדמה היא מטה לחמו ומקור פרנסתו של היושב עליה. אולם לא כן הוא הקשר שבין עם ישראל וארצו. אין ארץ ישראל רק מקור לפרנסה ורווחים כלכליים, "כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם, כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם"⁴. וכך נאמר בגמרא:⁵

מפני מה נתאוה משה רבנו ליכנס לארץ ישראל? וכי לאכול מפרייה הוא צריך, או לשבוע מטובה הוא צריך? אלא כך אמר משה: הרבה מצוות נצטוו ישראל, ואין מתקיימין אלא בארץ ישראל, אכנס אני לארץ כדי שיתקיימו כולן על ידי.

הרעיון הגדול והמרכזי של השמיטה הוא אפוא "כי לי כל הארץ"⁶. גם רכושו של האדם, הבא לו בעיבוד אדמתו, אינו רכוש הפרטי. שותף לו אדונו אשר הועיד רכוש זה לחלוקה בין בני החברה כולה.

בשנת השמיטה חשים אנו כי "גרים ותושבים" אנחנו. אין סתירה בין שני מושגים אלה. מי שהוא "גר" בארץ – ואינו מתייחס אליה כאדון בר-זכויות אלא כנתין בר-חובות – הוא התושב האמתי. הוא רואה חובה לשבת בארץ וליישב אותה. אין לו ערעור וספק בשייכותו לארץ. מי שהוא תושב המתייחס אל הארץ כאדון שרכש את אדמתו בזכותו, ברוחו, במרצו ובתושייתו בלבד – סופו שהוא כגר כאן, ללא זיקה וללא שורשים, ללא שייכות וללא קשר. הוא מיטלטל מכאן לגולה, ומתכופף בפני כל דעה ולחץ חיצוניים.

ד. השמיטה והארץ

הכופר בשבת נחשב ככופר בתורה כולה. כי אין כל משמעות רוחנית לחייו של אדם שכופר בשבת. כל הווייתו הרוחנית נקטעת, ונפשו **נכרתת**. וכשם שהחמירה התורה בעונשו של מחלל השבת, כן הקפידה התורה בעונשם של מפירי השביעית. העונש על הפרת השביעית דומה במקצת ל"כרת". אלא

4. דברים ח.ג.

5. סוטה יד ע"א.

6. שמות יט.ה.

שהוא מקבל ממד ציבורי-לאומי: עונש **הגלות**. ענישה זו היא בעצם תוצאה טבעית והכרחית של החטא. התייחסות חומרנית וחילונית של העם אל ארצו המקודשת גורמת בהכרח לניתוק הזיקה שבין עם ישראל, כעם בעל ייעוד רוחני נעלה, לבין ארץ ישראל, כארץ הנושאת סגולה רוחנית מקודשת. כשהעם אינו שומר על השמיטה, הוא מראה כאילו שאין הוא חי בארץ **ישראל**, ואינו שואב ממנה השראה וקדושה. המסקנה המתבקשת מאליה היא גלות לארץ אחרת, שאליה יוכל העם להתייחס ביחס חומרני, כאשר בו בזמן תחזור ארץ ישראל, ותתפוס את מקומה בתודעתו כארץ הקודש.

עם כל שמחתנו הגדולה על התחדשות הקשר שבין האדם והאדמה בדורות האחרונים, יש עננה קלה המעיבה על שמחה זו, וחוששים אנו שמא עברנו מקיצוניות אחת לשנייה. מחיים מעורטלים ומנותקים מעבודת האדמה אל שעבוד כל גופו ורוחו של האדם לאדמתו. וזאת עד כדי סכנה של ניוון חושיו הרוחניים של החקלאי, שכל מעייניו והגיגיו נתונים רק לעבודתו, ואין זמנו פנוי ואין דעתו נתונה לצרכים שבתרבות אמת, לדברים שברוח ולדרישות חברתיות ומוסריות (ולא לבידור קל ושעשוע, שאף הם מכונים בשם "תרבות").

שנת שבתון מוכרחת היא לאדם ולארץ: שנה פנויה מעבודת האדמה, לשם העלאת רמתו הרוחנית והמוסרית של העובד; שנה של שחרור מתפיסות אינטרסנטיות ואגואיסטיות צרות אופק; שנה של התחשבות בצורכי הזולת והחברה, וחלוקה שווה של התוצרת החקלאית בין כל השכבות. בזאת נוצר הקשר האמתי בין האדם והאדמה. לא קשר של ניצול האדמה למטרות אנוכיות וחומרניות, אלא קשר רוחני והשפעה הדדית של קדושה מצד האומה על האדם ומצד האדם על האדמה.

ה. ההרגל – טבע שני

כשמציגים את השבת בפני האדם שלא קיים אותה מעולם, היא נדמית לו כהר שקשה לטפס עליו. הפער התהומי שבין חיי חולין לחיי קדושה הוא כה עמוק, עד שנדמה לאדם, העומד מעבר אחד, שאין כל אפשרות לגשר על פני התהום העמוקה (זאת הסיבה העיקרית לכך שגם כשמתנוצץ בלבו של מישהו ניצוץ של אמונה, אין הדבר בהכרח בא לידי ביטוי בקיום מצוות מעשיות, כי חוסר ההרגל לקיים מצוות גורם לכך שהן נראות בעיניו כבלתי ניתנות לביצוע כביכול). לאדם שחונך והורגל לקיום מצוות משחר ילדותו מהווה השבת (ככל מצווה אחרת) נתון ודאי ועובדה קיימת. השבת היא עבורו מציאות טבעית

וברורה, שאין לתאר את החיים בלעדיה. הבעיה הניצבת בפניו היא לא האם לקיים את השבת, אלא **כיצד** לקיים אותה, **איך** להתכונן לקראתה ולארגן את חיי המשק, החברה והמשפחה, בצורה שתאפשר שמירה נאותה של השבת?

בדרך כלל מתייחסים אנו אל ההרגל לקיום מצוות כאל פגם וחיסרון. השגרה גורמת לשעמום, להתאבנות ולהיעדר כוונה. אך יש לשגרה גם מעלה ויתרון: היא הופכת את המצווה לטבע שני. היא גורמת לכך שהיחס אל המצווה הוא כאל מציאות טבעית מוחשית; וכשם שבכל תכנון וארגון בחיים יש להביא בחשבון מעצורים עובדתיים ומניעות טבעיות, כן יש להביא בחשבון מניעות תורניות הנובעות מאיסורים שונים (את פגמי השגרה יש לתקן על ידי לימוד, עיון והכנה נפשית מתאימה לקראת קיומה של כל מצווה).

תדירותה של השבת, אחת לשבעה ימים, גרמה לחדירתה העמוקה לתודעתנו, עד שלא ייתכן שתתעורר בעיה טכנית חדשה שלא תילקח בה בחשבון בעיית השבת. על ידי תכנון טוב וארגון יעיל הוכח שניתן לשמור על השבת גם בתנאי המשק המודרני בלי שתפגם הרווחיות העסקית.

ו. מי שלא טרח בערב שביעית

לא כן השמיטה. נדירותה, אחת לשבע שנים, והעובדה שמצווה זו לא הייתה מעשית בחוץ לארץ, וגם בארץ לא נגעה אלא לחקלאים העוסקים בעבודת האדמה – גרמו לכך שההרגל פעל כאן בכיוון הפוך מזה שבשמירת השבת. השגרה הרגילה אותנו לכך שמצווה זו היא "מצוות אנשים מלומדה", דהיינו שרק לומדים את כללי המצווה בלי ליישם.

השמיטה אינה קיימת בתודעתנו, ואין מתחשבים בה כנתון עובדתי שתכנון המשק חייב להביאו בחשבון. החקלאי ניצב לפתע לפני השמיטה כתינוק שנשבה, שפתאום נודע לו על שמירת השבת, על כל כללותיה ופרטותיה המסובכים, רק דקות מספר לפני הדלקת הנרות... אין פלא אפוא שהשמיטה נראית לנו כהר שקשה לעלות עליו, מרוב תלילותו ורום פסגתו.

אין ספק בכך, שאילו היו מושקעים בתכנון המשק לקראת השמיטה מאמצים מחשבתיים, מעשיים וכלכליים כמו אלו המושקעים בתכנון לקראת השבת – הייתה שמירת השמיטה נראית פחות מסובכת משהיא נראית כיום. אלא שבהשוואה לתכנון השבת יש להתכונן ולתכנן את שמירת השמיטה **כמה שנים** מראש. דא עקא, שתמיד עומדים אנו בפרוס שנת השבע בלי שנעשו הכנות רבות לקראתה.

ז. הלכה ומסורת בחיים המודרניים

יהודי דתי החי במאה העשרים, רבת התהפוכות והתמורות בכל תנאי החיים, וקל וחומר – במאה העשרים ואחת – אינו יכול להתייחס בשוויון נפש ליחס של קיפאון והתאבנות כלפי מצווה מסוימת מן התורה. הדינמיות המהירה של החיים המודרניים מאלצת את האדם הדתי החי בתוכם להתמודד עמם על ידי דינמיות רוחנית. תחושת הקדמה וההתפתחות בתנאי החיים החיצוניים חייבת להתבטא פי כמה בחיי הרוח הפנימיים, ולא – עלולה להיווצר סתירה חמורה בין התורה לבין החיים, אשר תמוטט חלילה את אושיותיה של האמונה הדתית.

ההתמודדות של האדם הדתי עם החיים המודרניים מתבטאת בשני מישורים: האחד – בתחום יישומה של ההלכה הנצחית בתנאי החיים המשתנים. כל צורת חיים חדשה מעוררת בעיה הלכתית או השקפתית, ויש לקבוע כלפיה עמדה דתית. השני – בתחום הביקורת העצמית; לא ייתכן שאדם יתקדם בהשכלתו וישכלל את תנאי חייו, בלי שיתקדם גם בהשכלתו התורנית וישכלל את רמתו המוסרית והדתית.

אנשים דתיים רבים נפגעו והתמוטטו בהתמודדות זאת. חינוכם והכנתם הנפשית לא התאימו לצורכי הזמן. הם הורגלו **למסורת** דתית מסוימת, לצורות דתיות פורמליות שתאמו תנאים מסוימים. שינוי התנאים, שדרש בהכרח גם שינוי של הצורה הדתית (ויש להדגיש: **צורה** חיצונית, ולא **תוכן**), גרם להם למשבר (משבר דומה פקד בדרך כלל כל הגירה יהודית, כגון ההגירה מאירופה לאמריקה, או העלייה מהגלויות השונות לארץ ישראל). לעומת יהודי המסורת, הצליחו יהודים של **הלכה** להיפגע פחות. עבורם, ההלכה לא הייתה צורה חיצונית בלבד, אלא ברובה עיקרון פנימי, הניתן ליישום בצורות שונות ובתנאים מגוונים. עבור איש ההלכה מהווה שינוי התנאים רק אתגר המעשיר את עולמו הרוחני ומפרה את מחשבתו התורנית.

יהודי של הלכה חי לפי התורה ולא לפי המציאות. הרגל ושגרה או קשיים חיצוניים אינם מהווים שיקול רציני שיש להתחשב בהם, אלא בעיות שיש להתגבר עליהן.

המעבר מחוץ-לארץ לארץ-ישראל ומפרנסת אוויר לעבודת האדמה – מהווה גורם המאפשר **התחדשות** בקיום המצוות. הנה נוצרו תנאים חדשים המאפשרים ומחייבים קיום מצוות חדשות. אופקים חדשים נפתחים בלימוד

ובמעשה. הנה לפנינו אתגר חדש שיש להתמודד אתו, אפשרות לעלייה רוחנית נוספת ולקדמה מוסרית.

מצוות השמיטה מהווה מבחן רציני לדתיותו של האדם המודרני. הוא יכול ללכת בדרך המתוארת לעיל; ולעומתה יכול הוא לבחור בדרך אחרת, אשר יימצאו בה כל הסימפטומים של ניוון רוחני, באפשרו לשיגרה ולהרגל, לשאננות, לאדישות ולקיפאון להשתלט עליו. הדרך האחת היא דרך החיים התוססים, הפעילים והדינמיים מבחינה דתית רוחנית. הדרך השנית היא דרך ההתאבנות הדתית והקיפאון הרוחני.

ח. השלמה עם המציאות – ניוון רוחני

היה מי שטען: "הרי אנו מקיימים את התורה זה אלפי שנים בלי מקדש ובלי קרבנות, בלי טומאה וטהרה, בלי דיני נפשות וקנסות... עד כמה שאנחנו בקיאים בדבר, לא גרם הדבר לנו לא לניוון רוחני ולא לקיפאון!" אולם עד כמה שאנחנו בקיאים בדבר, נראה לנו שההפך הוא הנכון. ואלו דברי אחד מגדולי בני הסמכא במחשבת היהודית, ר' יהודה הלוי⁷ בהתייחסו להיעדרן של המצוות האמורות:

אמר הכוזרי: אם כן, אינכם היום כי אם גוף בלא ראש ובלא לב!
אמר החבר: כן הדבר כאשר אמרת. גדלה מזאת! אף לא גוף, כי אם איברים מפוזרים, מעין העצמות היבשות אשר ראה יחזקאל במראה... והרי על היעדרם של המקדש והסנהדרין אנו צמים ומתאבלים ומתפללים שלש פעמים ביום: "השיבה שופטינו כבראשונה" וכן "והשב את העבודה לדביר ביתך".

אכן דומה, כנראה, תפילתנו במאוד לתפילה המתוארת על ידי ריה"ל⁸ ביחס לשאיפה לארץ ישראל: "אמר החבר: ואין דיבורנו 'השתחוה להר קדשו'... ויהמחזיר שכינתו לציון, אלא כצפצוף הזרזיר, שאין אנחנו חושבים על מה שנאמר".

עקרונית, ההלכה שוללת גישה זו, הן ביחס לארץ ישראל, הן ביחס למקדש ולסנהדרין והן ביחס לשמיטה.⁹ עמדה זו גרמה לכך שהשאיפה לארץ ישראל לא פסקה אף לרגע, וכשהגיעה שעת הכושר הביאה לידי מימוש מעשי של

7. ספר הכוזרי, מאמר ב, סי' כט-ל.

8. שם, סי' כד.

9. ראו רמב"ם, ספר המצוות, מצוות עשה קפז.

ישוב הארץ. בתחילתה נראתה ההתיישבות החלוצית בארץ ישראל כהרפתקה, ונתקלה בלעגם של ציניקנים ורואי שחורות, שראו בה תלישות מן המציאות, בטלנות, משאות שווא ומדוחים. הניסיון ההיסטורי מעיד שדווקא ההוזים והחולמים הם הם היו הריאליסטים האמיתיים. בעלי ההרפתקאות הנועזים, בסייעתא דשמיא, הביאונו עד הלום.

והרי לא רק לעלות **לארץ** שאפנו בכל הדורות, אלא בעיקר לעלות **בארץ**, להתקדש בה ולקיים את כל מצוותיה, שהגדולה שבהן היא מצוות השביעית. סמוכים ובטוחים אנו שהכמיהה וההעזה שהביאו את העלייה הראשונה, **רק הם** יביאו גם את העלייה השנייה.

מותר לנו להשתמש במימרתו של מי שהיה שליח ההשגחה העליונה לבניינה של ארץ ישראל של **מטה**, גם ביחס לבניינה של ארץ ישראל של **מעלה**: "אם תרצו, אין זו אגדה"¹⁰.

ט. מצוות השביעית – העמידה בניסיון

הפער שבין המצוי והרצוי מעמיד את האדם בניסיון קשה. דומה ששיאו של הניסיון הוא בקיום מצוות השביעית. "גיבורי כוח עושי דברו" – אמר ר' יצחק: בשומרי שביעית הכתוב מדבר. זה רואה שדהו בור, כרמו בור, ונותן ארנונא ושותק; יש לך גיבור גדול מזה?¹¹

באף מצווה אחרת לא הצדיקה התורה את זכותו של האדם להתלבט, להסתפק ולערער כפי שעשתה בשמיטה: "וכי תאמרו: מה נאכל בשנה השביעית? הן לא נזרע ולא נאסף את תבואתנו!"¹² וכל כך למה? משום שככל שרבים הקשיים וגדלה ההתלבטות, כן עולה ערכו של הניסיון, כן גדל כוחה של הגבורה הנפשית הנצרכת לקיום המצווה, חרף התנאים והבעיות. הווי אומר אפוא, **עיקרה של מצוות שביעית היא העמידה בניסיון**. בלי קשיים ובעיות אין אדם יוצא ידי חובתו במצווה זו.

תשובת התורה לשאלה זו היא: "וציוויתי את ברכתי..."¹³. ואמנם יש אומרים שבזמן הזה, שהמצווה אינה אלא מדרבנן – אין הברכה מובטחת בהכרח.¹⁴

10. הרצל, אלטנוילנד.

11. ויקרא רבה, פרשה א פ"א.

12. ויקרא כה כ.

13. ויקרא כה כא.

14. סמ"ע, חושן משפט, סי' סז ס"ק ב.

ובכל זאת בכל ימי בית שני, ואף לאחר חורבנו – קיימו יהודים את השביעית, במסירות נפש (יש לנו עדויות היסטוריות שונות המעידות על כך).

דומה שעיקרה של הברכה שעליה מדברת התורה היא ברכת **הדעת**, הנותנת לאדם בינה והשכל לכלכל את מעשיו ולתכנן את תוכניותיו, בדרך שתאפשר לו לשמור על השביעית כהלכתה.

י. שמיטה כהלכתה

הדרך הישרה שיבור לו האדם בקיום מצוות שמיטה היא, לכל הדעות, ללא הזדקקות להיתר המכירה או להיתרים אחרים, המיועדים לשעת הדחק. דרך זו ישרה יותר הן מבחינת ההלכה והן מבחינת ההרגשה. אלא שדרך זו גם קשה יותר, ומי שלא הורגל עדיין לקיום המצווה, אפילו בצורתה המינימלית, לפי היתר המכירה (כי גם לפי היתר המכירה לא כל המלאכות מותרות), אולי לא יוכל לעמוד בה. ייתכן שיצדקו הטוענים שמבחינה מעשית אין מקום להטיל על אדם את המצווה כולה, בשלמותה, בבת אחת. עדיפה הדרך ההדרגתית, האטית, העולה מן הקל אל הכבד. הידיעה שקיום מצוות השמיטה בצורתה החלקית היא שלב מעבר בלבד, כדי להרגיל אותנו לצורתה השלמה – יש בה כדי להקל על אי הנוחות המצפונית הכרוכה בקיום המצווה על פי היתר המכירה או על סמך היתרים אחרים. ואכן היתר המכירה הוגדר על ידי מציעיו כ"הוראת שעה" בלבד.

יא. יושב בסתר עליון

משימה גדולה הוטלה על שכמה של ההתיישבות הדתית בארץ ישראל: לחדש את קיומה של השמיטה, הן במישור המעשי והן ביישום הרעיונות הנשגבים הגנוזים בה.

בין התנאים הייתה מחלוקת אם יכול אדם לפרש את כוונת התורה, ולהסיק מכך מסקנות מעשיות. ההלכה היא שאין אדם מוסמך לפרש את כוונת התורה במצוותיה, "לא דרשינן טעמא דקרא"¹⁵. אין הדברים באים לפסול את החשיבות שיש בחקר טעמי המצוות מבחינה **עיונית**. אדרבה, חשיבות מרובה יש לחקר זה.¹⁶ ראשית – הוא משחרר את האדם מהשגרה שבקיום מצוות ומעשייה מכנית שלהן, וגורם לקיום המצוות מתוך הזדהות

15. סנהדרין כא ע"א.

16. ראו מאמר "טעמי המצוות", ספר "מאהלי תורה", סי' צד.

והתלהבות. שנית – טעמי המצוות מסייעים לנבוכים ומקרבים רחוקים. אולם כל זאת מבחינה עיונית בלבד. התורה לא אפשרה לנו להסיק מסקנות **מעשיות** מפירוש טעמי המצוות, גם אם הטעם נדמה לנו כמפורש בתורה.

דוגמה לכך היא העמדת הערך הסוציאלי של שמיטת הקרקעות כערך עליון, יותר מהמצווה עצמה; עד שאם רק נדמה שאין הצדק הסוציאלי מתבצע כראוי, מותר בשל כך לעקור את המצווה כולה ממקומה. ארשה לעצמי לפקפק אם אמנם כוונת התורה הייתה ל"סוציאליזם" במשמעותו העכשווית.¹⁷ המעיין היטב בדברי התורה ימצא שהיא לא התכוונה ל**שוויון**, אלא ל**הפקר**. שהרי לא רק לבני האדם היא דאגה, אלא אף ל**בעלי החיים**: "ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכול".¹⁸ המשתקף מכל דברי התורה הוא שרצונה היה שבשביעית תיפסק אדנותו של האדם על שדהו וחובותיו: "כי לי כל הארץ".¹⁹ מטרתה היא להשריש את האמונה בכך שכל הארץ היא של ה', ולא נבראנו אלא למלא את רצונו. אמנם **אחת** התוצאות מהשקפה זו היא גם השוויון בין בני האדם; אך רעיון זה – על אף חשיבותו – אינו הסיבה לשביעית, אלא **תוצאה** הנובעת ממנה.

הרעיון לחלק אחוז מסוים מרווחי השנה השביעית לנוקקים – הוא רעיון יפה וחשוב, המבטא את **אחד** הרעיונות של השמיטה. רעיון זה ישיג את מטרתו אם אך ימולאו בו שלושה תנאים:

- א. שהוא לא יבוא כתחליף ליתר דיני השביעית המפורטים בהלכה.
- ב. שהתחשיב שלו ייעשה בצורה שתדגיש שבשנת השמיטה אין לאדם בעלות אישית על היבול; וכל הגידול והשיווק נעשים לצורך הכלל, כפי שהוסבר ביסוד התקנה של 'אוצר בית דין'.
- ג. שיישא אופי שונה, בכמות ובאיכות, ממצוות הצדקה הנוהגת **בכל** השנים, אשר לפי ההלכה היא לפחות **עשרה** אחוז מהרווחים.²⁰

יב. תפקידה של ההתיישבות הדתית

צודקים הטוענים שאין להפקיר את החקלאות לאנשים לא דתיים בלבד. לחקלאות בארץ ישראל יש ייעוד דתי ממדרגה ראשונה, ביישמה ערכים

17. ראו מאמר "הקיבוץ בהלכה", "שו"ת באהלה של תורה", סי' ג אות ב-ג.

18. ויקרא כה ז.

19. שמות יט ה.

20. עיינו שו"ע, יו"ד סי' רמט סעי' א.

דתיים רבים: יישוב הארץ, גאולת ישראל, ביטחון המדינה, יצירת חברה דתית שוויונית, ואפשרות לקיים את המצוות התלויות בארץ (לא בכדי הועמדה ההתיישבות כמטרה מרכזית בחינוכן של תנועות הנוער הדתיות במשך תקופה ארוכה, על אף שהדבר תרם להפקרת חזיתות אחרות כמו: משטרה, צבא ומדע). לדעת החת"ם סופר, גידול פירותיה הקדושים של ארץ ישראל, יש בו מצווה.²¹ קיום המצווה בהידור מחייב שפירות אלו יהיו רבים ומשובחים ככל האפשר. הרווחיות המשקית היא חלק בלתי נפרד ממסכת רעיונותיה הדתיים של ההתיישבות החקלאית. הצלחתה המשקית של ההתיישבות, יש בה גם משום קידוש השם. עוד זכורות לנו הטענות הטענות על אי-האפשרות לשמור שבת עם רווחיות נאותה במשק החקלאי. אם חדרה תודעת השבת לכל זרמי ההתיישבות החקלאית במידת מה, יש לזקוף זאת לזכותה של ההתיישבות הדתית, שהוכיחה בפועל שאין סתירה בין שמירת שבת ורווחיות כלכלית.

אין כל ספק בכך שכל פוסק בהלכות התלויות בארץ אינו יכול להתעלם מהגורם הכלכלי, והוא חייב להתחשב בו בכל הכרעה הלכתית. נוסף לכך הוא מודע למהפכה שהתחוללה במבנה הכלכלה בחיים המודרניים ובמקומה של החקלאות בתוכו. החקלאות הגיעה לדרגת התפתחות גבוהה, כך שאחוז קטן של האוכלוסייה מפרנס מדינה שלמה, ואף מהווה מרכיב חשוב ביותר ביצוא לחו"ל. כל אלו מחייבים התייחסות מיוחדת מצד פוסקי ההלכה, ועד כמה שידוע לי היא קיימת. אולם פסיקה אינה פעולה חד-צדדית. היא מחייבת הרמוניה שלמה בין התורה והעבודה. אנשי העבודה מזרימים ללא הרף מידע מעשי לאנשי התורה, ואנשי התורה מזרימים ללא הרף מידע הלכתי לאנשי המעשה. רק על ידי תקשורת קבועה מסוג זה יכול להיווצר מעגל שלם, אשר ידליק את אור התורה בהלכה ובמעשה. אולם בהיעדר תקשורת כזאת נוצר קצף, מתנתק המגע, נגרם אי-אמון וחומת אי-הבנה מתגבהת להבתן של התורה והעבודה גם יחד.

חקלאות לדתיים – בהחלט, אולם במובן המדויק של המושג, דהיינו: שומרי הלכה ומקבלי מרותה, אם היא מובנת להם ואם לאו; אם היא נוחה להם ואם לאו. אחרת, אין בינם ובין חילוניים אלא שינוי השם בלבד.

21. חידושי חת"ם סופר, סוכה לו עב, ד"ה "דומה לכושי".

ההתיישבות החקלאית לא נוצרה למען עצמה. היא **שליחת ציבור**, הן מבחינה כלכלית והן מבחינה ערכית. בעיות השמיטה אינן יכולות להיות נטל המוטל על ההתיישבות החקלאית בלבד. הן חייבות למצוא את פתרונן במסגרת ממלכתית ובעזרת סיוע ציבורי נרחב. אולם כדי לשכנע את הציבור הרחב בחשיבותו הגדולה של רעיון השביעית, ראשית כול, חייבת ההתיישבות הדתית לשכנע את עצמה.

ההתיישבות שימשה תמיד מופת לחלוציות, ובתור שכזאת הוערכה רבות על ידי הציבור הרחב. תפקיד זה מוטל עליה גם בתחום הרוח. עליה להוכיח שאינה נבהלת מן המציאות, אינה מתרפסת בפני החומרנות ואינה משתעבדת לשגרה. היא מתמודדת אֶתן בהעזה, ובגבורת רוח – מתגברת היא על כל המכשולים הנערמים בדרכה.

יג. סוף דבר

מי שרואה במדינת ישראל שלב בתהליך הגאולה, וסבור שיש לעשות מעשים בידיים כדי לקדם תהליך זה ולא לסמוך על הנס בלבד, חייב להירתם למאמץ הנפשי והכלכלי לקיום מרבי של המצווה בתנאי המקום והזמן, לא רק במישור הסמלי אלא גם במישור המעשי הארצי. בכך הוא יוצק תוכן יהודי למדינת ישראל ולאדמתה, ונותן לה את הגוון הראוי לה, כדעת הרמב"ם:²²

המלך המשיח עתיד לעמוד ולהחזיר מלכות בית דוד ליושנה לממשלה הראשונה ובונה המקדש ומקבץ נדחי ישראל, וחוזרין כל המשפטים בימיו כשהיו מקודם, **ועושין שמיטין ויובלות ככל מצוותן האמורה** בתורה.

22. הלכות מלכים, פי"א ה"א.

שבת ושמיטה - ביטחון בה'

(פרי צדיק, בהר סי' ח)

השמיטה היא כמו השבת שהיא תכלית שמים וארץ שלזה היתה כוונת הבריאה שיכירו מלכותו, והיינו ביום השבת שאומה שלמה מניחין עסקיהן לכבוד שמים.. וכן השמיטה בא"י שהיה רוב עסקיהן בעבודת השדה וישראל מניחין שנה שלמה מעבודתה לכבוד שמים שמכירין כי לה' הארץ... וע"ז דרש בטח בה' שהוא מביטחון בה'... וצויתי את ברכתי בשנה השישית, וכן בשבת כתיב בטח בה', כי שבת חלק שביעית מהשנה וישראל מניחין כל עסקיהם לכבוד שמים והוא מביטחונם בה', שאדרבא ממה שמכבדין את השבת מתעשרין (גמ' מס' שבת קי"ט)... וכן אומרים בכניסת השבת אחר התפילה כשהולכין לסעוד מזמור לדוד ה' רועי וכו' שמכיר שהשי"ת הרועה ומפרנס, וזהו בטח בה'... וכן השיר ליום א' אחר השבת לה' הארץ ומלואה, שע"י שבת מכירין שלה' הארץ שקנה וכו' ושליט בעולמו (ר"ה, ל"א ע"א) וכן בשמיטה, כתיב שש שנים תזרע שדך, שכפי שתהיה הכונה בעבודת השש שנים כן תהיה קדושת השמיטה.